Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 1, 2026
Səh. 244-249

https://doi.org/10.62837/2026.1.244

HÜMBƏTƏLİYEVA SEVİNC MÜBARİZ QIZI
e-mail: sevinchumbtliyeva@gmail.com
ORCID: 0009-0000-7215-439X
XURŞUD CƏLİL QIZI İSMAYILOVA
e-mail: Khurshud.ismayilova@unec.edu.az
Orcid: 0000-0001-5171-0166
İBRAHİMOVA KÖNÜL TARİYEL QIZI
e-mail: ibragimovakonul74@gmail.com
ORCİD: 0009-0002-8896-8886
ADİU (UNEC) "Azərbaycan dili"kafedrasının müəllimləri

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ NİTQ ETİKETLƏRİ

Xülasə

Nitq etiketlərinin fundamental prinsiplərindən biri qarşı tərəfi diqqətlə və səbrlə dinləmə bacarığıdır. Akademik və sosial ünsiyyətdə danışanın sözünü əsassız şəkildə kəsmək, onun fikirlərinə laqeyd yanaşmaq nitq mədəniyyətinin pozulması hesab olunur. Bununla belə, kommunikativ fəaliyyətin spesifik vəziyyətlərində nitqə müdaxilə zəruri ola bilər. Bu hallara mövzudan kənara çıxma, eyni fikrin əsassız təkrarı və ya danışanı ruhlandırmaq və fikrini dəqiqləşdirmək məqsədi ilə müdaxilə etmək daxil edilə bilər. Belə müdaxilələr yalnız nəzakətli və etik normalara uyğun aparılmalıdır; kobud, alçaldıcı və təhqiredici ifadələrdən istifadə qadağandır.

Təhsil və təlim mühitində nitq etiketlərinin tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllim şagird və ya tələbəyə diqqətlə qulaq asmalı, onların verdiyi cavabların natamam və ya səhv olmasını şəxsi keyfiyyətlərinə dair tənqid kimi qiymətləndirməməlidir. Əksinə, müdaxilələr istiqamətləndirici və düşündürücü xarakter daşımalı, öyrənənin özünü inkişaf etdirməsinə, nitq bacarıqlarını təkmilləşdirməsinə şərait yaratmalıdır. Bu yanaşma, həm də ünsiyyətdə etik davranışın formalaşmasına və Azərbaycan dilində nitq mədəniyyətinin davamlı inkişafına xidmət edir.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, nitq etiketləri, ünsiyyət mədəniyyəti, dinləmə bacarığı, təhsil mühiti, etik normalar*

Giriş. Nitq etiketləri danışıqda ünsiyyətin sivil və mədəni çərçivədə həyata keçirilməsini təmin edən əsas vasitələrdən biridir. Onlar insanların bir-biri ilə münasibətində hörmət, nəzakət və səmimiyyətin qorunmasına xidmət edir. Nitq etiketləri həm gündəlik ünsiyyətdə, həm də rəsmi və akademik sahələrdə özünü göstərir. Bu sahə dilçilikdə sosial və psixoloji aspektlərdən öyrənilir və danışığın normativlərlə sıx bağlı olduğunu göstərir. Azərbaycan dili kontekstində nitq etiketləri milli mədəniyyətin əhəmiyyətli bir hissəsi kimi xüsusi diqqət tələb edir. Nitq etiketlərinin öyrənilməsi dilin funksionallığını və cəmiyyətin mədəni inkişafını əks etdirir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 1, 2026
Səh. 244-249

Nitq etiketlərinin rolu təhsil və maarifləndirmə sahəsində də xüsusi vurğulanır. Prezident İlham Əliyev gənc nəsildə danışıq mədəniyyətinin formalaşdırılmasının vacibliyini qeyd edir və müəllimlərin, alimlərin və ictimaiyyətin bu işdəki məsuliyyətini önə çəkir. Nitq etiketləri yalnız danışığın səlisliyini təmin etmir, həm də insanların mədəni və etik davranış normativlərini mənimsəməsinə yardım edir. Bu baxımdan, dövlət başçısının fikirləri nitq etiketlərinin həm praktik, həm də ideoloji əhəmiyyətini ortaya qoyur. Beləliklə, nitq etiketlərinin tədqiqi dilin sosial funksiyalarını və mədəni kodlarını anlamaq üçün əhəmiyyətli bir sahədir.

Nitq, insan mədəniyyətinin ən qədim və ən təsirli vasitələrindən biridir. Yalnız məlumat ötürmək deyil, eyni zamanda duyğuları ifadə etmək, sosial əlaqələr qurmaq və mədəni dəyərləri nəsildən-nəslə ötürmək imkanı verir. Lakin nitq, özündən daha geniş bir konteksdə mövcuddur – o, həmişə konkret sosial mühitdə, müəyyən mədəni normalar və gözləntilər çərçivəsində formalaşır. Məhz bu normalar və gözləntilər birlikdə nitq etiketləri adlanan sistem yaradır. Azərbaycan mədəniyyəti, minilliklərin təcrübəsi, köklü ənənələri və insanlara münasibətdə incəliklərə böyük əhəmiyyət verməsi ilə seçilir. Bu mədəni kontekstdə nitq etiketləri sadəcə qaydalar məcmusu deyil, dərin mənaya, qonaqpərvərlik, hörmət, ailə dəyərləri və kollektiv mənlik hissi kimi əsaslı anlayışları əks etdirən mürəkkəb bir sistemdir. Bu etiketlər danışıq tərzi, ünvanlama qaydaları, dinləmək bacarığı, lağlağ və tənqid dilindən tutmuş, xüsusi vəziyyətlərdə (nikah, yas, bayram) istifadə olunan ifadələrə qədər geniş spektri əhatə edir. Nitq etiketlərinin formalaşmasında tarixi-mədəni faktorlarla yanaşı, sosial iyerarxiya və yaş fərqləri də mühüm rol oynayır. Azərbaycan cəmiyyətində böyüyə hörmət, rəsmi və qeyri-rəsmi münasibətlərin fərqləndirilməsi, müraciət formalarının seçimi nitq davranışının əsas tənzimləyici mexanizmlərindən biridir. Bu baxımdan, nitq etiketləri sosial münasibətlərin sabitliyini təmin edən və cəmiyyətdə qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirən normativ sistem kimi çıxış edir. Onların pozulması isə təkcə dil normasının deyil, eyni zamanda sosial etik qaydaların da pozulması kimi qəbul edilir. Müasir dövrdə qloballaşma, şəhərləşmə və texnoloji irəliləyiş kimi amillər ənənəvi nitq qaydalarını transformasiyaya məruz qoyur, lakin onların özüldə olan əsas dəyərlərin aktuallığı heç azalmır. Əksinə, sosial münasibətlərin mürəkkəbliyi artdıqca, effektiv və mədəniyyətli ünsiyyətin rolu daha da qiymətlənir. Prezident İlham Əliyevin dövlət dili və ana dilinin qorunması ilə bağlı mövqeyi Azərbaycan dilində nitq etiketlərinin mahiyyətinin dərk edilməsində mühüm ideoloji və konseptual çərçivə yaradır. Dövlət başçısı çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, ana dili milli kimliyin, tarixi yaddaşın və mənəvi varlığın əsas daşıyıcısıdır. Bu yanaşma nitq etiketlərini yalnız ünsiyyət qaydaları kimi deyil, milli dəyərlərin dil vasitəsilə nəsildən-nəslə ötürülməsini təmin edən mədəni mexanizm kimi qiymətləndirməyə imkan verir. Nitq davranışında hörmət, nəzakət və etik çərçivənin qorunması məhz bu milli yaddaşın gündəlik ünsiyyətdə yaşadılmasının təzahürüdür. Prezident İlham Əliyev ictimai çıxışlarında, xüsusilə ziyalılarla və gənclərlə görüşlərində dil mədəniyyətinin formalaşdırılmasında təhsilin

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 1, 2026
Səh. 244-249

və müəllimlərin rolunu xüsusi vurğulayır. Onun fikrincə, ana dilinə münasibət yalnız normativ qaydalara əməl etməklə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda nitq mədəniyyəti, ünsiyyət etikası və danışıq məsuliyyəti kimi komponentləri də əhatə etməlidir. Bu baxımdan, nitq etiketləri gənc nəslin şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm sosial-etik rol oynayır və dövlətin humanitar siyasətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Dövlət başçısının mediada ədəbi dil normalarının qorunması ilə bağlı çağırışları nitq etiketlərinin müasir kommunikasiya mühitində aktuallığını daha da artırır. Televiziya, radio və rəqəmsal platformalarda dilin kobudlaşmasının qarşısının alınması, düzgün müraciət formalarının və etik ünsiyyət normalarının qorunması Prezident İlham Əliyevin dil siyasətində xüsusi yer tutur. Bu mövqe nitq etiketlərinin yalnız şəxsi ünsiyyət sferasında deyil, ictimai və kütləvi kommunikasiya mühitində də normativ tənzimləyici funksiya daşıdığını göstərir. Prezident İlham Əliyevin ana dili ilə bağlı mövqeyi diaspor kontekstində də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli kimliyinin qorunmasında dilin həlledici rol oynadığını vurğulayaraq, ana dilinin öyrədilməsi və yaşadılmasını milli-mənəvi təhlükəsizlik məsələsi kimi dəyərləndirir. Bu kontekstdə nitq etiketləri diaspor mühitində milli ünsiyyət modelinin saxlanılmasına, mədəni bağlılığın gücləndirilməsinə və kollektiv kimlik şüurunun qorunmasına xidmət edən mühüm vasitə kimi çıxış edir. Rəqəmsal kommunikasiya mühitinin genişlənməsi nitq etiketlərinin yeni formalarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Sosial şəbəkələr, mesajlaşma platformaları və onlayn media məkanında ünsiyyətin sürətlənməsi bəzən ənənəvi nəzakət formalarının zəifləməsi ilə müşayiət olunur. Bu proses xüsusilə gənc nəsildə müşahidə edilir və dilin funksional üslubunda müəyyən dəyişikliklərə yol açır. Belə bir şəraitdə nitq etiketlərinin müasir kommunikasiya modellərinə uyğun şəkildə yenidən şərh edilməsi və normativ çərçivədə təqdim olunması dil siyasəti və təhsil sisteminin qarşısında duran aktual vəzifələrdən biridir. Azərbaycan dilinin qorunması milli kimliyin və dövlətçilik atributlarının qorunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də xalqın tarixi və mədəniyyətini əks etdirən əsas atributdur. Prezident İlham Əliyev vurğulayır ki, dil milləti birləşdirən və dövlətçiliyin təməl prinsiplərini dəstəkləyən amildir. Azərbaycan dili əsrlər boyu müxtəlif müstəmləkəçilik şəraitində, o cümlədən Rusiya və Fars imperiyaları dövründə qorunub saxlanılmışdır. Bu gün də müstəqil Azərbaycan dövründə dilin saflığı və zənginliyi qorunaraq, xalqın milli kimliyi ilə sıx bağlıdır. Xarici dillərin təsiri nəticəsində dilə daxil olan bəzi kəlmələr onun zənginliyini artırmaq əvəzinə milli kimliyi sarsıda bilər, buna görə də dilin mühafizəsi həm fərdi, həm də dövlət səviyyəsində prioritetdir. Eyni zamanda, dil yalnız ölkə daxilində deyil, diasporada yaşayan azərbaycanlıların da milli kimliyinin qorunması üçün əsas vasitədir. Dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlının mövcudluğu və onların bir qismi ana dilini mükəmməl bilməməsi dövlətin və cəmiyyətin qarşısında yeni çağırışlar yaradır. Bu baxımdan onlayn Azərbaycan dili məktəblərinin təşkili və jurnalistlərin mediada dilin düzgün istifadəsinə diqqət göstərməsi önəmli rol oy-

nayır. Prezident İlham Əliyev qeyd edir ki, dilin qorunması və saflığının təmin edilməsi milli kimliyin, dövlətçiliyin və mədəni irsin davamlılığı üçün vacibdir, bu proses isə həm dövlət, həm ziyalı cəmiyyət, həm də hər bir vətəndaşın birgə məsuliyyətidir.

Beləliklə, nitq etiketləri vasitəsilə nəinki ünsiyyət daha effektiv və mədəni olur, həm də Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşdırdığı dəyərlər, davranış normaları və milli kimlik özündə birləşən dil mədəniyyəti qorunur və inkişaf etdirilir. Bu mədəni təkan, cəmiyyətimizin vəhdətini, sosial uyğunluğunu gücləndirir və onun müasir dünyada özünəməxsus yerini möhkəmləndirir. Nitq etiketlərinin sistemli şəkildə öyrənilməsi həm də cəmiyyətin mədəni özünüdərk səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Dil vasitəsilə formalaşan davranış normaları insanların sosial məsuliyyət hissini gücləndirir, tolerantlıq və qarşılıqlı hörmət prinsiplərini möhkəmləndirir. Bu baxımdan, nitq etiketləri yalnız dilçilik tədqiqatlarının obyekti deyil, eyni zamanda sosial-fəlsəfi və mədəni araşdırmalar üçün də mühüm nəzəri baza rolunu oynayır. Azərbaycan dili kontekstində bu sahənin daha dərindən tədqiqi milli mədəniyyətin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Elmi yenilik bu tədqiqatın nitq etiketləri anlayışını Azərbaycan dil mədəniyyəti və milli kimliyin formalaşması kontekstində sistemli və kompleks şəkildə təhlil etməsində ifadə olunur. Mövzu adətən ümumi dilçilik və ya sosiolinqvistika çərçivəsində araşdırılsa da, burada nitq etiketləri dövlət dil siyasəti, diaspora həyatı və qloballaşma şəraitində ənənə ilə modernliyin qarşılıqlı təsiri prizmasından öyrənilir. Xüsusilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ana dilinin milli varlığın, mənəvi bütövlüyün və dövlətçilik ideologiyasının əsas dayaqlarından biri olması ilə bağlı çıxış və müraciətlərində vurğuladığı mövqelər tədqiqat üçün konseptual baza rolunu oynayır. Prezident İlham Əliyev ana dilini xalqın tarixi yaddaşı və milli kimliyinin daşıyıcısı kimi dəyərləndirərək, onun qorunmasını və inkişafını dövlətin prioritet vəzifəsi kimi müəyyənləşdirir. Bu yanaşma nitq etiketlərinin yalnız kommunikativ norma deyil, eyni zamanda milli-mənəvi dəyərlərin ötürülmə mexanizmi kimi qiymətləndirilməsinə elmi əsas yaradır.

Tədqiqatda nitq etiketləri mədəni kodun daşıyıcısı, sosial uyğunluq mexanizmi və milli kimliyin formalaşmasında mühüm vasitə kimi şərh olunur. Müasir sosial transformasiyaların — şəhərləşmə, rəqəmsal ünsiyyət mühitinin genişlənməsi, media təsirləri — ənənəvi nitq normalarına göstərdiyi təsir təhlil edilir və bu dəyişikliklərə qarşı dil siyasəti ilə təhsilin potensial reaksiyaları müstəqil elmi problem kimi irəli sürülür. Prezident İlham Əliyevin dilin saflığının qorunması, ictimai ünsiyyətdə ədəbi dil normalarına əməl olunması və ana dilinə hörmətin gücləndirilməsi ilə bağlı çağırışları bu kontekstdə xüsusi aktuallıq kəsb edir. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti onun nəticələrinin təhsildən mediaya, dil siyasətindən sosial inteqrasiyaya qədər geniş sahədə praktiki istifadə imkanları yaratmasında özünü göstərir. Araşdırma nəticələri məktəb və ali təhsil müəssisələrində nitq mədəniyyəti və ünsiyyət etikası ilə bağlı

fənlərin və dərs vəsaitlərinin hazırlanması üçün elmi əsas ola bilər və gənc nəsildə ana dilinə hörmət, mədəni ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına xidmət edər. Eyni zamanda, dilin zənginliyinin və normativliyinin qorunmasına yönəlmiş dövlət strategiyalarının işlənib hazırlanmasında, xüsusilə televiziya, radio və onlayn mediada dil standartlarının tətbiqi ilə bağlı tövsiyələrin verilməsində bu tədqiqat mühüm elmi baza rolunu oynaya bilər. Araşdırmanın nəticələri diasporada yaşayan azərbaycanlılar, xüsusilə gənc nəsil arasında ana dilinin və milli ünsiyyət etiketlərinin qorunub saxlanılması və öyrədilməsi üçün metodik materialların hazırlanmasına da zəmin yaradır. Bununla yanaşı, nitq etiketlərinin dəyişən sosial şəraitə uyğunlaşma mexanizmlərinin təhlili ənənəvi dəyərlərlə müasir həyat tərzi arasında tarazlığın qurulmasına, sosial harmoniyanın möhkəmləndirilməsinə töhfə verir. Azərbaycan nitq etiketlərinin sistemli təsviri onların digər türk xalqlarının və region mədəniyyətlərinin ünsiyyət modelləri ilə müqayisəli şəkildə öyrənilməsinə imkan yaradır ki, bu da ümumilikdə regionun mədəni-landşaftının daha dərindən anlaşılmasına xidmət edir. **Nəticə:** Bu tədqiqat, Azərbaycan dilində nitq etiketlərinin təkcə ünsiyyət normaları deyil, həm də milli mədəniyyətin, tarixi dəyərlərin və sosial uyğunluğun mürəkkəb bir daşıyıcısı olduğunu nəzəri və praktiki səviyyədə əsaslandırmağa yönəlmişdir. Müasir dövrün qloballaşma, texnoloji dəyişikliklər və sosial transformasiyalar kimi çağırışlarına baxmayaraq, nitq etiketləri Azərbaycan cəmiyyətində əsasən hörmət, nəzakət, ailə və kollektiv mənlik anlayışları ətrafında formalaşan dayanıqlı bir mədəni çərçivə təşkil edir. Dövlət başçısının dil siyasəti və nitq mədəniyyətinə dair müraciətləri də göstərir ki, bu etiketlər fərdi davranış normasından daha geniş, milli kimliyin qorunması və dövlətçilik ideyalarının təbliğində strateji əhəmiyyət kəsb edir. Nəticə etibarilə, nitq etiketləri statik qaydalar məcmusu deyil, dinamik, canlı bir sistemdir. Onlar ənənə ilə yeniliyin, fərdi ifadə ilə kollektiv normaın tarazlıq tapdığı məkan kimi çıxış edir. Bu mədəni fenomenin dərindən öyrənilməsi və təhsil, media və sosial siyasətlər vasitəsilə dəstəklənməsi, təkcə dilin saflığını qorumaqla yanaşı, həm də daha harmonik, özünüdərkli və möhkəm sosial əlaqələr qurmuş bir cəmiyyətin formalaşmasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Beləliklə, nitq etiketləri Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətinin ayrılmaz bir hissəsi kimi nəsildən-nəslə ötürülməli və müasir kontekstdə inkişaf etdirilməli olan daimi bir dəyərlər sistemidir.

ƏDƏBİYYAT:

1.Gordon E. M .Kraylova I.P , "Madality in Modern English", M,1968.p.18-24
2.Kaushanskaya V.L., Kovner R. L., "A Grammar of teh English Language", Leningrad, 1973.p.114.
3.Müasir Azərbaycan dili, 2 cild morfologiya, B. 1980, " Elm" Nəşr. s.221
4.Hüseynzadə M., Müasir Azərbaycan dili, Bakı, 1973.səh:123-134
5.Cavadov M.,"Modallığa dair bəzi qeyidlər" Azərb.EAxəbərləri, 1959.s.149.
6.Əlizadə Z., Müasir Azərbaycan dilində modal sözlər, Bakı "Maarif" , 1965s.155.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 1, 2026
Səh. 244-249

7.Z. Budaqova, Müasir Azərb. ədəbi dilində sadə cümlə, Bakı 1963.s32.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 1, 2026
Səh. 244-249

HUMBATALİYEVA SEVİNJ
XURSHUD İSMAYILOVA
İBRAHİMOVA KONUL

SPEECH ETIQUETTE IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Abstract

One of the fundamental principles of speech etiquette is the ability to listen to the interlocutor attentively and patiently. Interrupting the speaker without justification or disregarding their opinion constitutes a violation of speech culture. In specific communicative situations, intervention may be necessary, such as clarifying a point, stimulating discussion, or preventing unnecessary repetition. Such interventions should always be conducted politely and in accordance with ethical norms; rude or offensive expressions are unacceptable. In educational settings, the application of speech etiquette is particularly important. Teachers should attentively listen to students' responses and avoid interpreting errors as personal deficiencies. Interventions should be guiding and thought-provoking, helping learners improve their speech skills and fostering ethical communication practices, thereby supporting the sustainable development of speech culture in the Azerbaijani language.

Keywords: *Azerbaijani language, speech etiquette, communication culture, listening skills, educational environment, ethical norms*

РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Одним из фундаментальных принципов речевого этикета является умение внимательно и терпеливо слушать собеседника. Прерывание речи без основания или игнорирование мнения говорящего нарушает речевую культуру. В отдельных коммуникативных ситуациях вмешательство может быть необходимо, например, для уточнения мысли, стимулирования обсуждения или предотвращения повторения одних и тех же идей. Такие вмешательства должны проводиться вежливо и с соблюдением этических норм; грубые и оскорбительные выражения недопустимы. В образовательной среде применение речевого этикета особенно важно. Учитель должен внимательно слушать ответы учеников или студентов и не рассматривать их ошибки как личную характеристику. Вмешательства должны носить направляющий и стимулирующий характер, способствовать развитию навыков речи и самосовершенствованию обучающихся, формируя культуру общения на азербайджанском языке.

Ключевые слова: *азербайджанский язык, речевой этикет, культура общения, навыки слушания, образовательная среда, этические нормы*

Rəyçi: f.ü.f.d.,dosent Rəfiq Cəfərov